

Rapport 2009:84

Arkeologisk förundersökning

Myntbacken

RAÄ 21

Myntbacken

Vadstena stad och kommun

Östergötlands län

Olle Hörfors

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM
AVDELNINGEN FÖR ARKEOLOGI

Myntbacken

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning.	4
Tidigare undersökningar.	6
Syfte och frågeställningar.	7
Metod och dokumentation	7
Resultat	7
Slutsatser	9
Referenser	10
Tekniska uppgifter.	11

Omslagsbild: Myntbacken i oktober 2009. Schaktet sträckte sig från gästhemets port, centralt i bilden och in i parkområdet precis där de två bilarna står parkerade. Foto Olle Hörfors, ÖLM.

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

Sammanfattning

I samband med en akut vattenläcka i dagvattenssystemet på Myntbacken i Vadstena genomförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning. Vid denna dokumenterades ett halvmeter tjockt kulturlager på en 10 m lång sträcka från parken och in till nya nunneklostrets gästhemms entré. Kulturlagren hade främst bildats av raseringsmassor från omgivande bebyggelse samt av växtlighet i ett parkområde eller av gångar/vägar inom området. Inget tydde på att området varit bebyggt. Keramikfynd i schaktet antyder en datering till sen medeltid - 1600-tal.

Olle Hörfors
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad 8E 6j, med undersökningsområdet och schaktet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

I samband med reparation av en trasig VA-ledning in till nunneklostrets gästhem i Vadstena genomförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i maj 1996. På grund av ärendets akuta karaktär var beslutet från länsstyrelsen muntligt. Uppdragsgivare var Vadstena kommuns tekniska kontor som också svarade för maskin och grovarbetskraft. Antikvariskt ansvarig var Olle Hörfors, Östergötlands länsmuseum, som också svarat för rapporten.

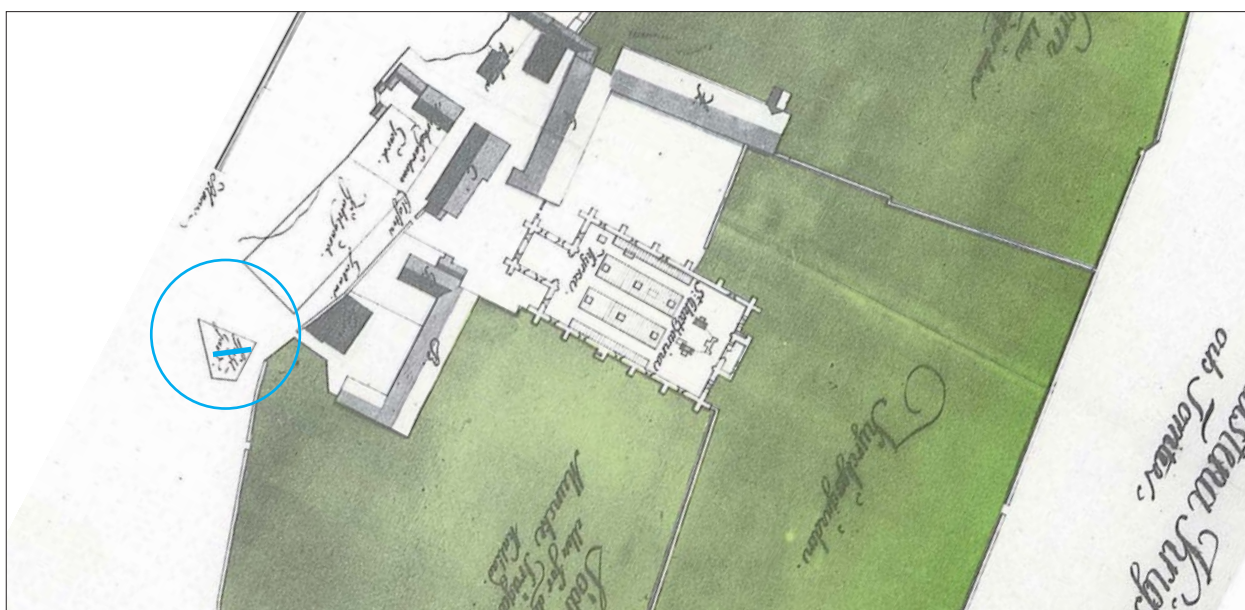
Områdesbeskrivning

Myntbacken är ett idag obebyggt parkområde mellan Vadstena klosterhotell, Vadstena moderna nunneklosters gästhem och Vättern. Under medeltiden ingick större delen av området i Vadstena kloster och Myntbacken var den gata som skilde klostret från staden.

Området utgör närmast en buffertzonen mellan klostret och den omgivande stadsbebyggelsen. Det har använts till flera olika ändamål genom tiderna.

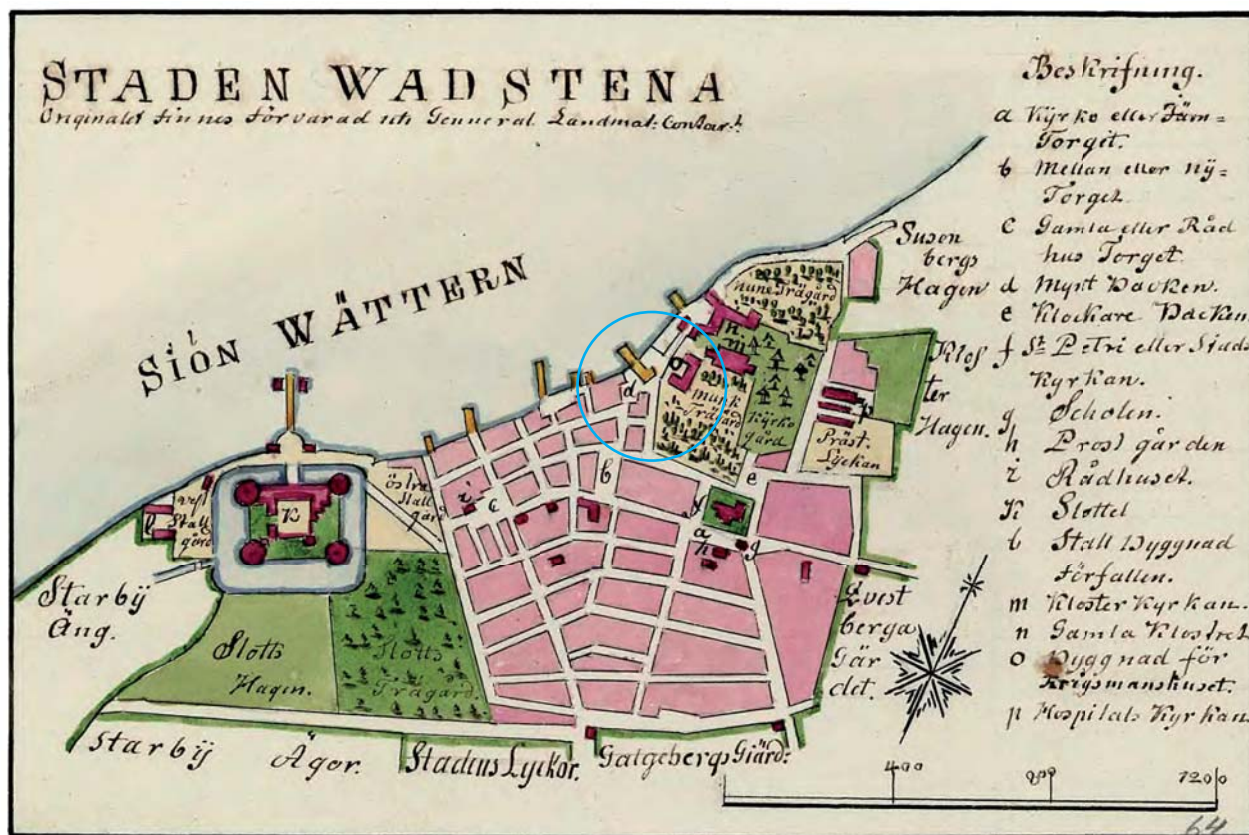
Figur 3. Utsnitt ur stadskarta från 1705 med undersökningsområdet markerat.

Figur 4. Utsnitt ur karta över Vadstena krigsmanshus 1722. Undersökningsområdet markerat.

Figur 5. Utsnitt ur stadskarta från omkring 1796 med undersökningsområdet markerat.

Figur 6. Stadskarta från omkring 1800. Vid figuren d finns en kraftig brygganläggning.

Sannolikt oftast för till bebyggelsen knuten näroddling. På stadskartan från 1642 når Vätterns vattenspiegel nästan fram till schaktets plats.

På den äldsta detaljerade stadskartan från 1705 visas Myntbacken som ett oregelbundet område mellan kvarteret Sjögården (56), Krigsmanshusets byggnader och en damm (10, 13) samt det lilla kvarteret Abedissan (58-59). Byggnaderna som är numrerade 57 finns kvar på en karta från 1783 men verkar sedan ha försvunnit.

På en karta över Krigsmanshuset från 1722 visas två olika kåltäppor på platsen.

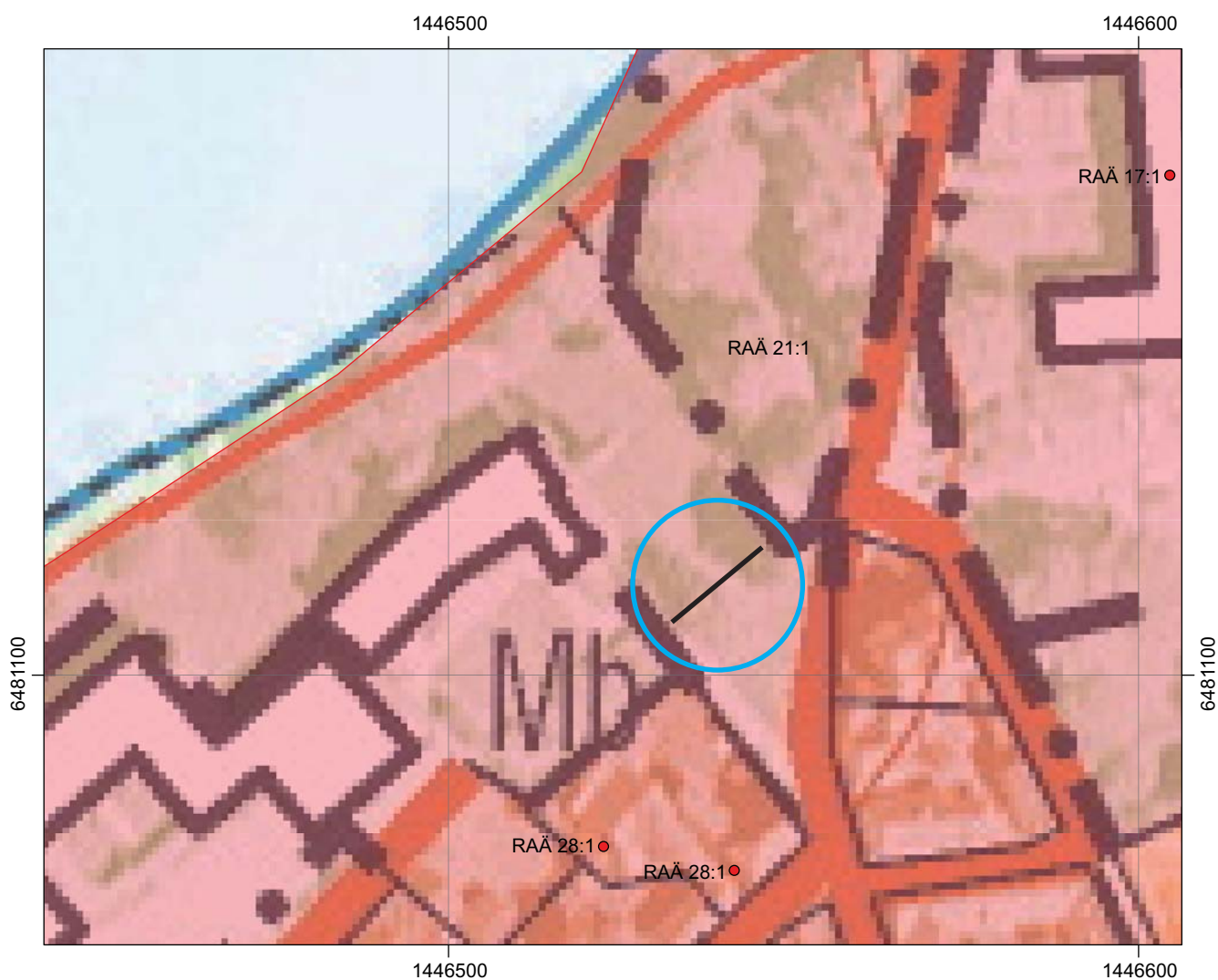
På en lite senare karta över samma område från 1796 uppges området dels bestå av en damm, som nu igenfyllts och används för kåltäppor dels före detta kåltäppor som nu används som vedupplag.

På en stadskarta från ca 1800 finns en kraftig brygganläggning angiven mitt i området, medan stadskartan från 1834 visar att den norra delen av området då ingick i hospitalsläkarens trädgård och den södra delen var en grusad öppen plats.

Tidigare undersökningar

Den enda arkeologiska undersökning som hittills berört Myntbacken genomfördes 1985-86 (Nydolf 1988). Vid detta tillfälle drogs ett VA-schakt från Folkhögsskolans område i norr och längs med Lasarettsgatan från Vadstena folkhögskola till och med Myntbackens sydvästra del. I den del av schaktet som berörde Myntbacken påträffades 0,2 m tjocka kulturlager. Överst ett raseringslager av tegelkross, bruk m m. Under detta ett brandlager liggande ovanpå ett sandigt kulturlager. Lagerbilden påminde därmed om den som framkom i den aktuella undersökningen. I schaktets vidare sträckning påträffades ett flertal mursträckningar och andra konstruktioner med samband med kloster och krigsmanshusbyggnader.

Området gränsar i öster och sydöst direkt mot Vadstena kloster och Bjälboättens palats, närmast mot det gamla Munkklostret och senare krigsmanshuset. Inom detta område har ett flertal markingrepp ägt rum i samband med ombyggnader och rivningar. Under 1930- och 1940-talen gjordes undersökningar

Figur 7. Utsnitt ut digitala Fastighetskartan, blad 8E 6j, med sökschaktet markerat. Skala 1:1 000.

här, bland annat av Harald Wideen, men det var först i samband med Iwar Anderssons undersökningar på 1950- och 1960-talen som det stod klart att samma byggnader som rymt Vadstena kloster delvis också rymt Bjälboättens gamla palats. Detta palats huvudbyggnad ingår i den nuvarande norra längan på dagens klosterhotell som också innefattar S:ta Birgitta klostermuseum. Rester av ytterligare äldre byggnader påträffades också bland annat på östra sidan av Munkklostret. Rester efter träbyggnader, möjligen äldre än detta 1200-talspalats, påträffades också (Stibeus 2000:45-48).

Klosterområdet har berörts av flera små undersökningar sedan 1970-talet. 1979 genomfördes schaktarbeten för värmekulvertar, dräneringar och dagvattenledningar kring klosterkyrkan. Bland annat frilades delar av korsgången mellan munk- och nunneklostren, en stengrund m m. Under stenmuren påträffades 25 gravar som kunde dateras dels till klostertiden och dels till tiden för krigsmanshuset, 1600- och 1700-talen (Hillbom 1980, 1983A och B).

1992 återställdes en del av en mur som skadats vid en påkörning på den nordligaste fasaden på västra längan. Endast tre enstaka stenar berördes (Hörfors 1992). I samband med framkörning av varor m m till arrangemanget "Gammeljul" 1995 hade markskador uppkommit i de lager som täckte klostrets södra länga. En undersökning som involverande skolprojektet "Med arkeologen i skolan" gjordes på de skadade ställena. Det kunde konstateras att de underliggande murarna inte skadats av hjulspåren (Feldt 2002). Feldt utförde också en murverksdokumentation i samband med några mindre ombyggnader i Klosterhotellet 2003 (Feldt 2003). 2008 utfördes också en arkeologisk förundersökning i samband med installationen av en ny orgel i Vadstena klosterkyrka. I samband med detta fotodokumenterades de berörda golvhällarna och de skelettrester som framkom under dem, varefter skelettdelarna återbegravdes (Feldt 2008).

Ingen arkeologisk undersökning har hittills berört det lilla kvarteret Abedissan. Från kvarteret Sjögården i väster finns däremot två undersökningar rapporterade. 1979 undersöktes husgrund och kulturlager vid kvarteret Sjögården 7 beläget i västra delen. Här påträffades förutom grunden av en recent riven byggnad som skulle ersättas också äldre grundmurar och ett 0,6 m tjockt kulturlager (Hedman 1978).

Vid renoveringsarbeten av det medeltida stenhuset i kvarteret Sjögården 5 genomfördes en arkeologisk undersökning i samband med en utschaktning av all jord ned till ursprunglig golvnivå i husets östra rum. En byggnadshistorisk analys visade sex olika faser i lagertillväxten. Fyndmaterialet var omfattande och kunde knytas till dessa faser (Tagesson 1991).

Syfte och frågeställningar

Syftet med den arkeologiska förundersökningen var i första hand att, där så var möjligt, se till att arbetet berörde fast fornlämning i så liten omfattning som möjligt. Dessutom skulle den arkeologiska förundersökningen fastställa i vilken omfattning det förekom fast fornlämning i form av kulturlager eller konstruktioner i det aktuella området. Om fast fornlämning framkom skulle den dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras.

Myntbacken ligger i en del av det medeltida Vadstena som knappast alls berörts av tidigare arkeologiska undersökningar. Det var därmed osäkert om området alls skulle rymma lämningar från äldre tiders Vadstena.

Genomgången av kartmaterialet över Myntbacken visar att området bildat ett mellanområde mellan klostret och staden. Användningen har skiftat mellan tillfällig bebyggelse, dammar, bryggor och närodling. En frågeställning var huruvida kulturlagerbildningen bekräfta denna bild eller ha något att tillägga.

Metod och dokumentation

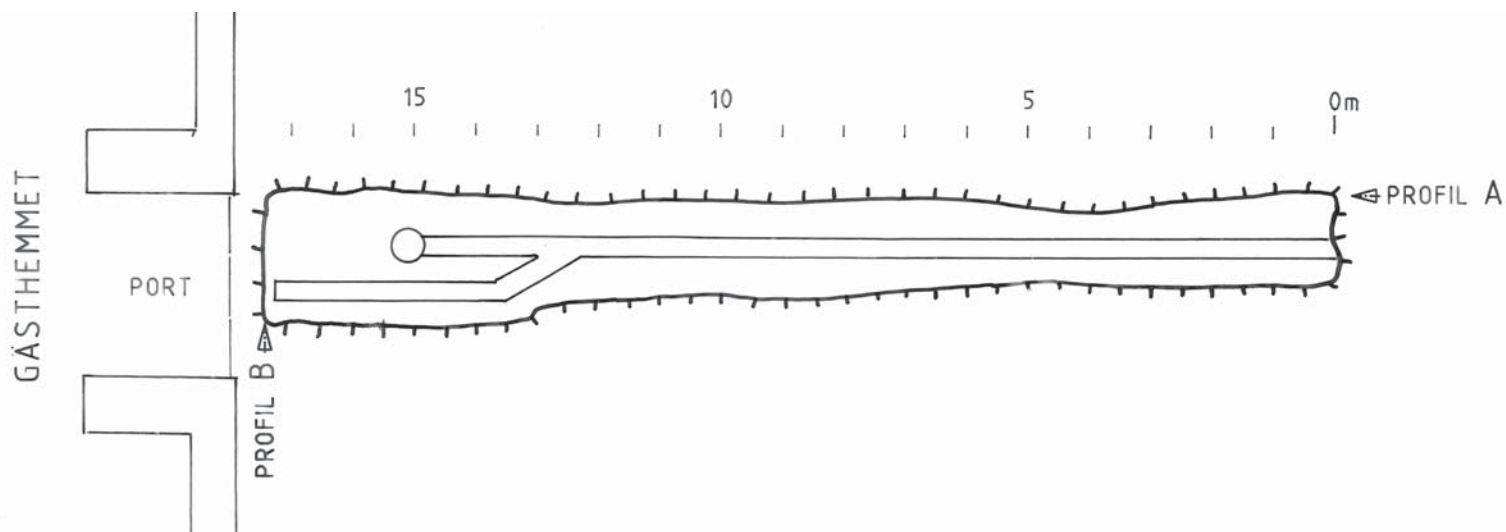
Schaktet grävdes med maskin ned till 0,7 m, men kulturlagren fortsatte till en djupare nivå. Lagren har huvudsakligen schaktats med maskin i ca 0,05-0,10 m tunna skikt. I de fall som fynd eller intressantare strukturer framkommit har dessa undersökts för hand med spade och skärlev. I de fall som anläggningar framkom har de mätts in och ritats i plan och profil i skala 1:20 samt fotograferats.

Alla schaktsträckningar är dokumenterade i profil, skala 1:20.

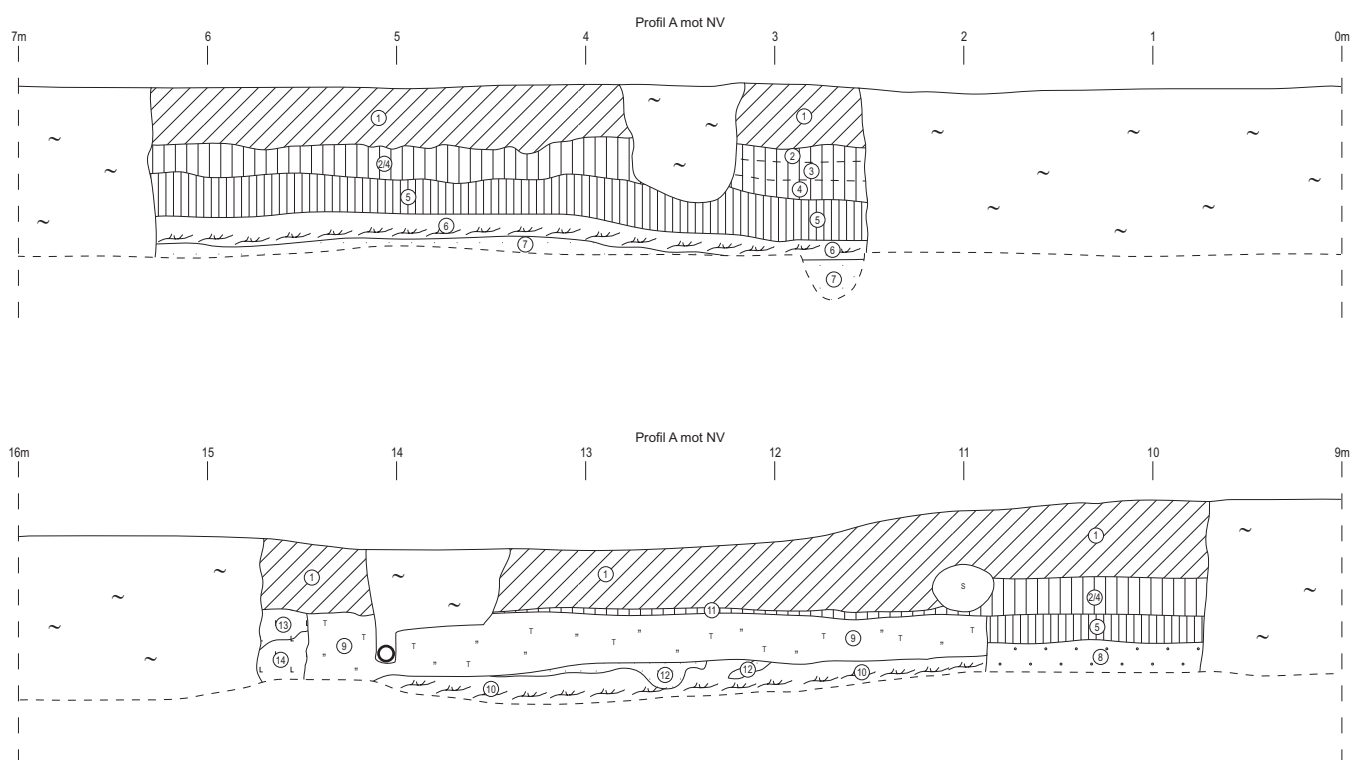
Resultat

Schaktet var 17 m långt och sträckte sig från en VA-brunn ute i parken fram till gästhemmets port. Två profiler upprättades; profil A längs med hela schaktets sträckning och profil B tvärs över schaktet framför gästhemmets port. Stora delar av schaktsträckningen var störda till följd av tidigare grävningar för VA. Således bestod schaktets första 2,5 m enbart av återfyllda massor. Störningen återkom vid 6,3 m och fortsatte till 9,7 m. Slutligen återkom den vid 14,7 m och fortsatte till schaktets slut. Bevarade kulturlager kunde därför bara uppmätas på en 8,8 m lång sträcka fördelat på 3,8 m respektive 5 m.

Sammantaget uppmättes kulturlager med en maktighet på mellan 1,0 och 0,6 m tjocklek. Naturlig marknivå påträffades inte längs sträckan utan kulturlagren fortsatte under aktuell schaktbotten.

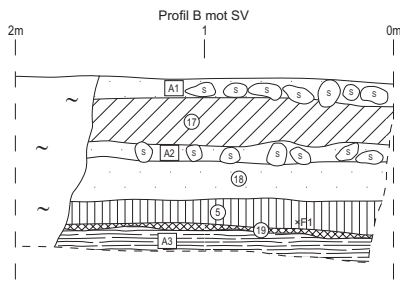
Figur 8. Översiktsplan. Skala 1:125.

Figur 9. Profil A sedd mot nordväst. Skala 1:40.

I den första sektionen påträffades bevarade kultur-lager på en nivå av 0,3 m under marknivån. Överst fanns här ett jordlager hörande till parkmarken ovanför. Den översta kultur-lagernivån bestod av tre olika nivåer med raseringslager med kalkbruk, sand och tegelkross avsatta ovanpå ytterligare ett lager med sandig myllrik jord vilket visade att området sannolikt legat obebyggt också före det att raseringslager påförts. Lagren 2-4 var delvis omrörda i varandra och svåra att avskilja.

Under detta följde det ca 0,2 m tjocka lager 5 som var ett sandigt kultur-lager i vilket obrända ben och enstaka skärvor yngre rödgodskeramik observerades. Detta var avsatt ovanpå en bevarad rustbädd av barkflis och granris. Under rustbädden fanns ett sandigt kultur-lager med enstaka tegelkross och obrända ben, lager 7. Ett försök att nå kultur-lagrens botten gjordes vid 2,7 m där ytterligare 0,25 m grävdes ned längs profilen, dock utan att botten kunde konstateras.

Figur 10. Profil B sedd mot sydväst. Skala 1:40.

Anläggningar

- A1 Stenlagd gatunivå
- A2 Stenlagd gatunivå
- A3 Stock, kavelbro?

Sektion 2 som sträckte sig mellan 9 och 15 m, visar ett kraftigt brott i kulturlagren vid 11 m. Före denna punkt finns överst en matjordslager, lager 1. Under detta fanns sammanblandade lager 2-4. Därunder ett sandigt kulturlager och sist ett lager påfört grus. Efter brottpunkten finns istället en smal sandlins, lager 11, som täcker ett kraftigt tegelkrosslager, lager 16. Detta i sin tur överlagrar en rustbädd av ris och barkflis, lager 10. Mellan barkflisen och tegelkrosset finns rester av ett sandlager.

Lagerföljden efter 11 m visar snarast en gatumarksprofil där man använt tegelkross för att dränera en dåligt bevarad grusväg och därefter lagt på ny vägsand. Före brottpunkten är det liksom i sektion 1 lager avsatta i park eller odlingsmark. Underst finns dock ett gruslager, möjligen från en parkgång. Inte heller i detta avsnitt nåddes kulturlagerbotten.

Profil B ritades upp över kulturlagren mitt framför gästhemmets port. Här fanns två gatunivåer av kullersten, A1 och A2, skiljda av ett utfyllnadslager. Den undre av dessa var anlagd på ett kraftigt sandlager, lager 18. Därunder fanns ett sandigt kulturlager. Underst fanns en stock A3, möjligen från en trälagd gata. Inte heller här grävdes kulturlagren i botten.

Lagerföljd

1. Sandig myllrik jord
2. Raseringslager, tegelkross, bruk mm
3. Raseringslager, kalkbruk, sand
4. Sandig myllrik jord.
Gränsen mellan lager 2-4 är osäker.
5. Sandigt mörkt kulturlager
6. Rustbädd, bark, pinnar
7. Sand med enstaka kolstänk och tegelkross
8. Gruslager
9. Tegelkross och kol
10. Rustbädd, barkflislager
11. Sand, vitfärgad
12. Sand, vitfärgad
13. Sotblandad lera
14. Lera
15. Stock
16. Tegelkross
17. Fyllnadslager
18. Sand, gul
19. Tunt sotlager

Slutsatser

Schaktet uppvisade kulturlager som främst bildats av raseringsmassor från omgivande bebyggelse, av växtlighet och matjordslager i ett parkområde/odlingsområde eller av gångar/vägar inom området. Inget tydde på att området varit bebyggt.

Endast ett fåtal fynd togs in. I anläggning 1 tillvaratogs 2 skärvor klarglaserat yngre rödgods ett en skärva fönsterglas med märken efter blyspröjs. Här fanns också ett avslag av flinta, sannolikt för eldslagning eller för ett flintlås.

I det tunna sandiga kulturlagret, lager 5, observerades obrända animalieben och yngre typer av rödgods-keramisk. Detta material togs dock inte tillvara.

Fynd	Anl	Koord	Lager	Föremål	Material	Antal	Vikt	Kommentar
C4474:1	A1			Kärl	BII:4	2	55,5	Klarglasyr
C4474:2	A1			Fönsterglas	Glas	1	0,6	Äldre pestangripet
C4474:3		Profil 2	Kullerstensgata	Avslag	Flinta	1	5,0	

Tabell 1. Fyndlista.

Referenser

Tryckta källor

- Elfwendahl M. 1999. *Från skärva till kärl. Ett bidrag till vardagslivets historia i Uppsala*. Lund studies in medieval archaeology 22.
- Feldt A-C. 2002. *Bland fjärdeklassare och klostermurar*. Rapport. Arkeologisk förundersökning RAÄ 16 Gräsgården Vadstena kloster Vadstena stad och kommun Östergötlands län. ÖLM rapport 2002:88
- Feldt A-C. 2003. *Dolda murar på Klosterhotellet*. Rapport. Byggnadsarkeologisk undersökning/ Antikvarisk kontroll Vadstena klosterhotell Kv Örtagården 1 Vadstena stad och kommun Östergötlands län. Rapport ÖLM 2003:108
- Feldt A-C. 2008. *Under golvet i Vadstena klosterkyrka*. Rapport. Arkeologisk förundersökning Vadstena stad och kommun Östergötlands län. Rapport ÖLM 2008:116.
- Hedman A. 1979. *Stadshistorisk undersökning av husgrund och stratigrafi*. Rapport. Kv Sjögården 7 Vadstena Östergötland. Arkeologisk undersökning 1978. UV 1979:65
- Hasselmo M. 1982. *Vadstena*. Rapport Medeltidsstaden 36. RAÄ och SHM 1982
- Hillbom E L & Söderberg U. 1980. *Munkklostret i Vadstena*. Undersökning och restaurering 1979-80. Föreningen Gamla Vadstena. Småskrifter nr 25.
- Hillbom E L. 1983A. *Munkklostret i Vadstena*. En undersökning 1979-1980 Rapport Riksantikvarieämbetet-UV 1983-13
- Hillbom E L. 1983B. *Klosterkyrkan. I: Arkeologi i Sverige 1979*. Rapportsammanställning av Kerstin Forslund 2005.
- Hörfors O. 1992. *Vadstena nunnekloster*. Rapport. Fornlämning nr 16, S:t Pers sn, Vadstena stad, Östergötland. Antikvarisk kontroll juni 1992.
- Nydolf N-G. 1987. *Ett tvärsnitt längs Lasarettsgatan genom det äldsta Vadstena*. Rapport RAÄ-UV 1988
- Söderström G, red. 2000. *600 år i Vadstena*. Vadstenas historia från äldsta tider till år 2000.
- Sträng G. 1981. *Vadstena Krigsmanshus*. BM-förlaget Mjölby 1981.
- Tagesson G. 1991. *Kv Sjögården 5*. Rapport. Vadstena, Östergötland. Arkeologisk undersökning Augusti 1991.

Kartor

D121-1:2 Stadsplan 1642, lådakt Lantmäteriverkets arkiv.

D121-1:4 Stadsplan av Johan Ekebom 1705. Lantmäteriverkets arkiv.

Karta över Vadstena krigsmanshus 1722, ur Sträng 1981.

Karta över Vadstena krigsmanshus 1796, ur Sträng 1981.

Wi-6. Stadskarta ca 1800. Originalen i Krigsarkivet. Lantmäteriverkets arkiv.

D121-1:18 Stadsplan av Magnus Erik Marin 1834. Lantmäteriverkets arkiv.

Tekniska uppgifter

Gata	Myntbacken
Stad	Vadstena
Kommun	Vadstena
Landskap	Östergötland
Län	Östergötland
Fornminnesnummer	RAÄ 21
Ekonomiska kartan blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X6481200, Y1446600
Länstyrelsens beslut	Muntligt
ÖLM Diarienummer	473/96
ÖLM Kontonummer	6171
Uppdragsgivare	Vadstena kommun, Tekniska kontoret
Kostnadsansvarig	Vadstena kommun, Tekniska kontoret
Fältarbetsledare	Olle Hörfors
Fältarbetstid	1996-05-28
Totalt undersöktes	20m ² på en sträcka av 10 löpmeter schakt
Fynd	ÖLMC4474:1-3
Foto	-
Analyser	-
Grafik	Lasse Norr
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2009:84 © Östergötlands länsmuseum

I samband med en akut vattenläcka i dagvattenssystemet på Myntbacken i Vadstena gjorde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning. Vid denna dokumenterades ett halvmetertjockt kulturlager på en 10 m lång sträcka från parken och in till nya nunneklostrets gästems entré. Kulturlagren hade främst bildats av raseringsmassor från omgivande bebyggelse samt av växtlighet i ett parkområde eller av gångar/vägar inom området. Inget tydde på att området varit bebyggt. Keramikfynd i schaktet antyder en datering till sen medeltid - 1600-tal.